

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

УДК 342.727:342.4(73)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.4.03>

ОЛЬГА ВАЛЕНТИНІВНА СЕНДЕЦЬКА,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

кафедра конституційного права України (аспірант);

 <https://orcid.org/0000-0003-4977-6689>,

e-mail: sendetskaya.olga@gmail.com

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У КОНСТИТУЦІЇ США: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Проаналізовано сутність таких прав, як право на свободу вираження поглядів і право на свободу слова. Спираючись на положення нормативно-правових актів Сполучених Штатів Америки, порівнено підходи до розуміння і трактування свободи слова і свободи вираження поглядів.

Окрему увагу приділено дослідженню становлення й розвитку цих прав за законодавством США, а також їх нормативного закріплення. На підставі порівняння американського й українського варіантів забезпечення цього права виокремлено переваги і недоліки, що сприятиме накопиченню позитивного досвіду для України.

Наведено аргументи на користь того, що Україні слід узяти до уваги американський підхід до захисту права на свободу слова та свободу вираження поглядів, а також виробити механізм їх дотримання як фундаментальних особистих прав людини і громадянина.

Ключові слова: *свобода вираження поглядів, свобода думки, свобода слова, свобода преси, права та свободи людини і громадянина, американський конституціоналізм, обмеження свободи вираження поглядів.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Фундаментальним принципом демократії є діяльність держави в особі її органів і посадових осіб, спрямована на забезпечення дотримання і реалізації прав і свобод людини та громадянина як базової цінності, що підтверджує наявність конституційного ладу. Більшість провідних країн світу задля досягнення цього забороняє у своїх конституціях свавілля з боку держави та закріплює перелік обставин, за яких права і свободи можуть обмежуватися, та обов'язковість додержання форм таких обмежень.

За сучасних умов ні в кого не виникає сумнівів те, що право на свободу вираження поглядів є одним з основоположних і фундаментальних прав людини в громадянському суспільстві. Забезпечення його реалізації – важливе завдання демократичної держави.

Становлення прав і свобод людини та громадянина відбувалося впродовж століть. Їх наявність і дотримання – свідчення того, що держава з повагою ставиться до своїх громадян, цінує і визнає право кожного індивіда на самоствердження, саморозвиток, самореалізацію, самостійне формулювання різноманіт-

них ідей і критичне мислення, підтримку або заперечення тих чи інших думок, а також висвітлення власних. Незважаючи на самостійність окремо взятого права, всі права є тісно пов'язаними між собою, реалізація одного є неможливою без реалізації іншого. Так, право на свободу вираження поглядів є тісно пов'язаними і залежить від дотримання принципу ідеологічної багатоманітності, який гарантує можливість вибору ідеології (включно з можливістю не підтримувати жодної з них), поширення позицій і поглядів та заборону обов'язковості будь-якої ідеології.

Підтвердженням цьому є те, що право на свободу слова, як і пов'язане з ним право на свободу вираження поглядів, закріплено в конституційних актах більшості держав, і це свідчить про існування демократії. Разом із тим, як доводить історія, номінальне закріплення права не означає його реального дотримання і безперешкодної реалізації. Водночас і нині є країни, в яких права на свободу вираження поглядів і свободу слова мають лише декларативний характер. Негативний рейтинг країн світу, в яких ці права піддаються утиску, очолює Південна Африканська Республіка.

Також багато країн, у яких ці права гарантуються державою, не відносять їх до абсолютних, а передбачають легальні випадки обмеження в користуванні цими правами.

Звісно, свобода думки, слова й особистих переконань – це гарантія духовної і творчої свободи, не обмеженої обов'язковою ідеологією. Проте вони (свободи) лише тоді є реальними, коли спираються на такі права, як право вільно збирати, використовувати і поширювати інформацію у будь-який спосіб на свій вибір, що має забезпечуватися державою шляхом сприяння створенню розгалуженої і розвинутої системи державних і недержавних засобів масової інформації та інших її джерел. Виходячи з цього, можемо сміливо стверджувати, що держава має провадити таку інформаційну політику, яка б прискорювала і стимулювала демократичний розвиток (і суспільства в цілому, й особи).

Однак розгляд чи вивчення будь-якого явища доцільніше починати з історичного аспекту.

Стан дослідження проблеми

Як уже було сказано, право на вільне вираження поглядів і думок – фундаментальне право людини і громадянина. Саме тому його зміст та обсяг були предметом вивчення багатьох вітчизняних і зарубіжних учених-конституціоналістів, зокрема І. В. Арістової, Ю. Г. Барабаша, В. Д. Гавловського, М. С. Демкової, Т. М. Заворотченко, Р. А. Калюжного, В. П. Колісника, А. М. Колодія, Д. Кертлі, О. Г. Кушніренка, А. І. Марущака, О. В. Нестеренка, А. Ю. Олійника, М. А. Ожевана, П. М. Рабіновича, В. В. Речицького, В. О. Серьогіна, А. Ю. Строгана, О. В. Скрипнюка, Т. М. Слінько, В. В. Середюка, Е. В. Тітко, Ф. Хайека, С. В. Шевчука, М. Я. Швеця, В. С. Цимбалюка та ін.

Так, про необхідність забезпечення свободи вираження поглядів пише Т. М. Слінько, наголошуючи на тому, що недостатньо лише декларувати права на свободу думки і слова, важливим є встановлення певних гарантій їх реалізації, тобто закріплення певних умов і засобів, що забезпечують існування свободи слова й інформації в демократичному суспільстві. Без відповідних гарантій права і свободи людини та громадянина, проголошених в Конституції України та законах України, стають «порожнім звуком» [1, с. 110].

В. В. Речицький зазначає, що закріплення в Конституції свободи як мети держави та/або суспільства відповідає класичній вимозі, щоб предметом конституційного захисту ставали цінності, які є однаково справедливими для

всіх громадян незалежно від ролі та положення в суспільстві, яке вони займають [2, с. 350].

Так, у цих працях ідеться про необхідність забезпечення свободи вираження поглядів і свободи слова як одного з панівних людських прав та гарантування його для розбудови демократичного суспільства. Разом із тим окремі питання реалізації та сутності цих прав потребують більш детального висвітлення.

Мета та завдання дослідження

Метою статті є з'ясування змісту (суті) права на свободу вираження поглядів і свободу слова завдяки розгляду й аналізу становлення та розвитку цього права на прикладі Конституції США, тобто його нормативного закріплення в цьому акті, а вже спираючись на результати порівняння американської та української концепцій, виявлення його переваг і недоліків, що сприятиме застосуванню передових механізмів у правовій системі України.

Завданням дослідження є аналіз забезпечення права на свободу вираження поглядів та свободу слова, спираючись на норми, закріплені в Конституції США, а також запозичення позитивних напрацювань для вдосконалення української правової системи.

Починаючи висвітлення цього питання, вкажемо, що свобода вираження поглядів у статті досліджується як визначальна цінність конституціоналізму, умова демократії і верховенства права. Крім того, як проміжна мета ставилося вивчення підстав та умов легального (законного) обмеження права на свободу вираження поглядів, свободу слова і свободу преси.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що Україна є досить молодою країною, в якій такі фундаментальні права, як свобода слова і свобода вираження поглядів, хоч і закріплено на законодавчому рівні, але на практиці вони реалізуються не повною мірою. Звісно, що нашій державі для покращення ситуації варто вивчати досвід провідних країн, зокрема США. Як відомо, Сполучені Штати Америки захищають ці права впродовж багатьох років і визнаються одними з лідерів серед країн, де права людини не лише зафіксовано на папері. Саме тому існує нагальна необхідність в аналізі досвіду Сполучених Штатів Америки щодо розуміння та забезпечення в цій країні свободи слова. Також у статті подано пропозиції щодо можливого використання американської концепції свободи слова і думки, що сприятиме покращенню ситуації із дотриманням цих прав в Україні.

Виклад основного матеріалу

Дотримання свободи слова і свободи вираження поглядів – це одна з ознак розвинутої правової країни, в якій громадяни можуть не лише висловлювати власні думки, а й сподіватися на те, що вони будуть почуті. Пліуралізм у відносинах між державою та громадськістю забезпечує відкриту політику, без якої є неможливим функціонування правової держави, а реалізація прав і свобод особистості – це запорука збалансованого функціонування конституційно-правових норм та інститутів.

Як вважає А. Ю. Строган, право людини на свободу думки і слова, на вільне висловлення своїх поглядів і переконань є обов'язковим елементом незалежності членів громадянського суспільства від держави, підпорядкованості держави громадянському суспільству. Очевидно, що без дотримання цього права суспільство не в змозі протистояти інформаційній експансії держави, обстояти власний погляд на події, які відбуваються [3, с. 92].

На підтвердження цього вкажемо, що в умовах недемократичних режимів основні права та свободи людини порушувалися, крім того, держави використовували різноманітні засоби – передусім ідеться про загальну позицію в суспільстві щодо політики уряду, релігії, сімейних цінностей тощо, а також недопустимість інакомислення. Більш того, траплялося й використання примушування людей до сповідання поглядів, які не відповідали їх думкам і переконанням. Як показує історія, становлення української правової системи супроводжувалося порушенням (у різних формах) свободи думки, причому це виявлялося на всіх рівнях суспільного життя. Як наслідок, відбувались деформація людських думок, гальмування прогресу суспільства, держави та їх інституцій.

У контексті сказаного подаємо позицію Т. М. Слінько й О. Г. Кушніренка, які наголошують: «свобода слова, свобода інформації гарантують створення в суспільстві клімату ідеологічного пліуралізму і конкуренції інформаційних джерел. Принцип ідеологічної багатоманітності означає заборону на встановлення державою обов'язкової ідеології, тобто заборону на встановлення у формі закону системи загальнообов'язкових поглядів як норм, які під страхом переслідування й покарання громадяни розділятимуть, вивчатимуть і пропагуватимуть» [4, с. 169]. Науковці стверджують, що ідеологічний пліуралізм формує ринок ідей у сучасному світі та є головною умовою економічного розвитку країни.

Тож, (і це доведено історією) реалізація свободи вираження поглядів є можливою ли-

ше у демократичних країнах, тобто саме спроможність висловлювати власну думку вільно відрізняє демократичне суспільство від тоталітарного. До найважливіших юридичних наслідків свободи вираження поглядів і свободи слова належить неправомірність будь-якого переслідування індивіда за висловлення ним думки й погляди за умов дотримання чинного законодавства, а також недопустимість дискримінації громадян із мотивів їх переконань і поглядів.

Про обов'язковість поваги до думки індивіда й охорони її з боку держави пишуть вітчизняні вчені-конституціоналісти. Так, Т. М. Слінько зазначає, що держава має створити дієвий механізм захисту права на свободу думки та слова навіть у тих випадках, коли вказана думка суперечить загальній, сталій думці в цьому суспільстві [5, с. 295]. Спробуємо розібратися, яким має бути цей механізм.

Розпочинаючи висвітлення власного бачення вирішення окресленого питання, передусім укажемо, що створити такий механізм важко. Пояснимо свою позицію. Нині існує певна неоднозначність у трактуванні суті і змісту права на свободу вираження поглядів і свободу слова в нормативно-правових актах різних держав і в міжнародному законодавстві. Так, у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод свободу вираження поглядів закріплено у статті 10. Згідно з положеннями цього документа: «Кожна людина має право на свободу вираження поглядів. Це право охоплює свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів»¹. У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права свобода вираження поглядів трактується інакше: «1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. 2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір»².

Водночас у Конституції Сполучених Штатів Америки, які мають одну з потужніших економік світу, де значну частину займає ринок ідей, усіляко сприяють розвитку інноваційних

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950.

² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : від 16.12.1996.

технологій. На наш погляд, це виправдано, бо в сучасному світі еволюціонування країни є неможливим без свободи слова та свободи вираження поглядів.

Право, що розглядається, визначено як право на свободу слова. Однак у подальшому, через думки, сформовані в рішеннях суду, воно вже отримало назву «право на свободу вираження поглядів». У свою чергу, у Конституції України законодавець закріпив це право як право на свободу думки, слова і вираження поглядів.

Як влучно вказує відомий український конституціоналіст В. В. Речицький, у сучасній демократії втілюється тісна взаємодія виборних осіб, засобів масової інформації і виборців [2, с. 115]. На підтвердження цього науковець наводить цитату Ф. Хайєка, що саме демократія – це мирний спосіб заміни небажаних урядів – цінне досягнення, за яке завжди слід боротися [6, с. 150]. Досліджуючи американську правову систему, переконуємося, що свобода вираження поглядів є ключовою ознакою демократії та складовою політичних інститутів.

США вважаються країною із найбільш розвинутою сучасною правовою системою та взірцем держави, що приділяє увагу забезпеченню прав і свобод людини та громадянина. Одними з перших США закріпили свободу як вектор свого розвитку, а свободу слова – як фундаментальне право громадян. У Декларації незалежності США встановлено: «Ми вважаємо за самоочевидні істини, що всіх людей створено рівними; що Творець обдарував їх певними невід’ємними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення до щастя; що уряди утворюються людьми для того, щоб забезпечувати ці права, а влада урядів залежить від згоди тих, ким вони управляють; що в кожному випадку, коли якась форма правління стає згубною для такої мети, народ має право змінити або скасувати її та обрати новий уряд, спираючись на такі принципи й організуючи владу у такі способи, які видаються народу найдоцільнішими для досягнення своєї безпеки і щастя...»¹.

Зауважимо, що незалежно від того, що початком формування громадянських прав, у тому числі права на свободу слова, визнається їх закріплення англійським законодавцем у Біллі про права 1689 р., саме у США розвиток прав і свобод людини та громадянина сягнув

суттєвих масштабів. Проте для кращого розуміння цінності свободи вираження поглядів слід дослідити основні ідеї, якими керувалися творці американської Конституції. Так, на необхідності юридичного закріплення цього права в Конституції США наголошував Томас Джефферсон – відомий американський політичний діяч, науковець і Третій Президент США. Саме йому належить ідея про те, що без утвердження свободи слова, надання людині можливості вільно виражати свої погляди неможливо говорити про демократичну державу. Томас Джефферсон говорив, що головні функції урядування полягають у забезпеченні:

- миру, доброзичливих відносин з усіма країнами, без вступу в альянс із жодною з них;
- підтримки урядів штатів у всіх правах для вирішення внутрішніх питань;
- свободи віросповідання; свободи преси, а також свободи індивіда під захистом закону про недоторканність особистості та приватної власності [7, с. 18].

Він неодноразово підкреслював, що потрібна ідеологічна й політична багатоманітність у державі, бо саме із цього випливають основоположні права і свободи людини та громадянина, що дають змогу брати участь в управлінні державними й суспільними справами, формувати активну громадську позицію і забезпечувати взаємодію «людина – держава».

Мабуть, беручи це до уваги, закони США, які захищають свободу слова, ґрунтуються на Першій поправці до Конституції США (1791), що закріплює таке: «Конгрес не має права видавати закони щодо впровадження будь-якої релігії чи заборони вільно сповідувати її, а також не має права видавати закони, що обмежують свободу слова, друку і права народу мирно збиратися і звертатися до уряду з проханням усунути якусь несправедливість»². Ця конституційна норма демонструє принципову відмінність американської правової концепції від європейської, яка є звуженою, орієнтованою більше на суспільство, ніж на особистість.

У цілому американський захист свободи слова не бере свої витоки з норм англійського загального права, відповідно до природи та принципів якого закони повинні інтерпретуватися суддями [8].

Саме рішення Верховного суду США вдало віддзеркалюють ставлення судової системи до прав особи і загальну політику держави.

¹ Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки : від 04.07.1776. URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?do=print&id=946555693> (дата звернення: 11 грудня 2019).

² Поправка I до Конституції Сполучених Штатів Америки. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/usa_const.htm#п1 (дата звернення: 07.12.2019).

Так, суддя Верховного суду США Олівер Уенделл Холмс дав дуже вичерпне визначення захисту свободи слова для американців: «захист свободи слова – це не лише свобода думки для тих, чії погляди збігаються із нашими, а ще й захист тих, чії погляди ми ненавидимо» [9].

Цікавим для дослідження є рішення Верховного суду США *Texas v. Johnson*, 491 U.S. 397 (1989). Подія, яка стала предметом судового розгляду, сталась 22 серпня 1984 р. в Далласі. Грегорі Лі Джонс, беручи участь у політичному заході, присвяченому протесту проти з'їзду Республіканської партії, спалив американський прапор перед будинком муніципалітету. Далласький окружний кримінальний суд визнав такі дії Джонсона винними згідно із «Законом про паплюження державного прапора». Своїм рішенням Суд оштрафував його на 2 тисячі доларів і засудив його до одного року ув'язнення. Однак апеляція скасувала рішення, посилаючись на те, що цей акт підпалення може оцінюватись як слово та підпадає під захист Першої поправки. Через це штат Техас звернувся з апеляцією до Верховного суду США. Дослідивши матеріали справи, Верховний суд зробив висновок, що попереднє рішення є правильним, посилаючись на те, що Перша поправка в буквальному сенсі забороняє лише обмеження свободи «слова», але ми вже давно визнали, що її гарантії стосуються не лише вимовлених чи написаних слів [10].

Як відзначає В. В. Речицький, Конституція США є передусім не актом проголошення прав і свобод, а джерелом права, яке суттєво обмежує свавілля держави стосовно її громадян. Вона першою у світі вивела свободу совісті, думки, слова і преси за межі контрольованого державою простору, заборонивши Конгресу втручатися у креативно-символічну сферу [11, с. 23].

Таким чином, закріпивши на найвищому рівні нормативно-правової бази свободу як основну цінність і шлях розвитку держави, США не лише ставили за мету надання громадянам прав і свобод, а й максимально обмежили протиправну діяльність чиновників щодо приватних осіб – носіїв такого правового статусу.

Гарантією додержання свободи слова в США є закони про свободу слова та преси, що гуртуються на нормах Першої поправки. Також важливу роль у забезпеченні права на свободу слова відіграють прецеденти, які є одним із джерел права в США.

Досить відомим і показовим є рішення Верховного суду США «Бранденбург проти штату Огайо». Кларенс Бранденбург, будучи лідером Ку-ксус-клана (ультраправа організа-

ція, яка пропагує панівну позицію «білих»), промовив на зборах організації таку промову: « Ми – не мстива організація, але якщо наш Президент, наш Конгрес, наш Верховний суд продовжуватимуть утиски білої, кавказької раси, то нам, можливо, й доведеться вдатися до певної помсти». Також він зазначив: «Особисто я вважаю, що чорнопиких треба повернути до Африки, а євреїв – до Ізраїля» [10]. За такі промови його було засуджено за порушення Закону штату Огайо «Про злочинний синдикалізм». Проте Верховний суд США скасував це рішення з огляду на те, що згаданий Закон порушує право на свободу слова, яке гарантується Першою поправкою до Конституції США. Незважаючи на досить брутальні висловлювання, Суд надав перевагу саме свободі слова і зазначив таке: «Принцип свободи слова і преси не дозволяє державі забороняти висловлювання на користь використання сили чи порушення закону за винятком випадків, коли такі висловлювання спрямовано на підбурювання до насильства і до скоєння безпосередніх протизаконних насильних дій» [10]. Це рішення досить красномовно підкреслює ставлення в американському суспільстві до свободи слова як до невід'ємної складової соціального і культурного розвитку й різноманіття поглядів і думок.

Звісно, велика увага свободі слова як фундаментальній цінності приділяється і в доктрині, і на практиці. З огляду на те, що американський захист свободи інтелектуального самовираження ґрунтується на нормах англійського загального права, доцільно зазначити, що відповідно до принципів загального права закони підлягають інтерпретації судом. Така інтерпретація здійснюється у формі рішень у конкретних судових справах, порушених на підставі позовів приватних осіб чи представників держави. Вищим арбітром в інтерпретації положень Конституції США виступає Верховний суд США – головна судова інстанція країни, яка встановлює тлумачення конституційних норм, а також питання відповідності окремих законів чи рішень судів нижчих інстанцій Конституції США [12]. Наразі у рішеннях Верховного суду США чітко простежується повага до свободи слова і свободи вираження поглядів, а це підтверджує реальну, а не формальну дію Першої поправки. Крім того, Конгрес США впродовж багатьох років ухвалює закони, керуючись заборонаю звуження прав на свободу слова і свободу вираження поглядів, захищених Першою поправкою. Проте, як і в багатьох цивілізованих країнах, у США існують певні обмеження.

Беручи все це до уваги, конституції окремих штатів дублюють норми Основного закону США. Так, у пункті 8 ст. 7 Конституції штату Нью-Йорк від 1822 р. визначається: «Будь-який громадянин може вільно висловлюватися на словах і письмово, а також публікувати свої думки про будь-який предмет, причому на ньому залишається відповідальність за можливі зловживання. Не може бути прийнято жодного закону, який обмежував би свободу слова або друку. За наявності будь-якого переслідування або звинувачення у скривдженні шляхом опублікування допускається доведення фактів; а якщо присяжні визнають, що факти викладено правильно, мотиви їх опублікування були добрими, і мета корисною, то звинувачуваного слід виправдати»¹. Можемо помітити, що конституції штатів США дещо деталізують право на свободу слова, вираження поглядів і преси. Однак повне уявлення про сутність цього права дається Верховним судом США, який постійно тлумачить конституційні норми, створюючи єдину практику в державі.

Аналізуючи право на свободу вираження поглядів у правовій системі США, слід також звернути увагу на те, що вона належить до англосаксонської системи права, в якій, у свою чергу, провідну роль відіграють рішення суду і прецедентне право. Напрацювання Верховного суду за довгі роки дозволили сформувати правову концепцію, якою керуються інші суди підчас розгляду справ. Однак Верховний суд США при всій повазі до прецеденту як правової позиції має право ухвалювати рішення, відмінні від тих, що були ухвалені у справах зі схожими обставинами.

Говорячи про ступінь забезпечення свободи слова у США, не можна не згадати й те, що за міжнародною статистикою США не є державою, яка забезпечує дотримання права на свободу слова найповніше. Вони посідають лише 36 місце (для порівняння – Україна посідає 87 місце в рейтингу країн світу) [13]. Таким чином, можемо стверджувати, що існує цензура на конкретні види інформації з конкретною метою, бо право на свободу вираження поглядів та свободу слова не є й не може бути абсолютним. Єдиною міжнародною практикою вважається можливість обмеження свободи вираження поглядів в інтересах державної та громадської безпеки, правосуддя та спільного

добробуту. Немає жодної необхідності сприймати такі легальні обмеження свободи слова, як пріоритет державного, загальнонаціонального інтересу над приватним, адже в цьому випадку йдеться не про інтерес, а про мир, безпеку та благополуччя громадян. Крім того, будь-яка свобода індивіда закінчується там, де починається свобода іншого. У контексті свободи слова цей принцип працює без винятку.

Науковці називають такі ознаки обмеження свободи слова, як: 1) обмежений доступ окремих суб'єктів до певного кола джерел публічної інформації; 2) повна або часткова заборона на діяльність деяких медіа; 3) повний або частковий контроль над інформаційними потоками (включно з особистим листуванням). Усі вказані види обмеження права на свободу вираження поглядів і свободу слова можуть бути легальними, але водночас здатні порушувати встановлене право, що залежить від конкретних умов їх запровадження.

Отже, хоча Конституція США не вказує випадки обмеження свободи слова і преси, однак вони існують. Це стає можливим, коли дані стосуються державної безпеки. Тим не менш, американські владні структури чітко визначають умови й межі утиску прав людини і громадянина, порушуючи які особа нестиме відповідальність згідно із законодавством на загальних підставах.

Як наголошує В. В. Речицький, «Що стосується американського ставлення до міжнародного публічного права, то воно не розглядається в США як ефективний засіб захисту свободи слова. У деяких випадках США не приєднувалися до міжнародних договорів лише тому, що в них не були закріплені необхідні, з їхньої точки зору, гарантії прав людини. Зокрема, умовою ратифікації Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року була поправка до статті 20, яка вимагала від США законодавчої заборони пропаганди війни. Проте американські стандарти свободи слова не визнають можливості такого обмеження» [14, с. 574–575].

Висновки

Отже, можемо констатувати, що, обравши свободу однією з базових цінностей і вектором розвитку, США пішли шляхом мінімального законодавчого обмеження права на свободу вираження поглядів і свободу слова, проте у конкретній спірній ситуації суд може визнати обмеження правомірним і роз'яснити його мету.

Принагідно зауважимо, що Конституція України більш деталізовано вказує підстави

¹ Конституція штату Нью-Йорк : від 1822 року. URL: <https://www.booksite.ru/localtxt/hre/sto/mat/ia/y/gos/prav/zar/str/8.htm> (дата звернення: 07.12.2019).

таких обмежень. Зокрема, здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку задля запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Таке формулювання обсягу можливого обмеження права на свободу думки, слова та вираження поглядів означає широкий підхід законодавця до випадків застосування цих обмежень. Звісно, це не є позитивним із позицій пересічного громадянина, проте дає певну дискрецію Верховній Раді України, яка має повноваження законодавчо обмежити реалізацію права на свободу слова в державі. Що ж стосується США, то небезпеку в цій країні вбачають саме в утисканні свободи слова та свободи вираження поглядів як основної складової інтелектуального розвитку суспільства, поваги до людської думки та права на відмінні від загальних погляди.

Так, американський підхід до розуміння і втілення права на свободу слова суттєво відрізняється від європейського як в історично-

му аспекті формування сутності цього права, так і в його нормативному закріпленні. Незважаючи на відмінності в правовому регулюванні нашої національної системи та системи США, Україні варто звернути увагу на позитивний американський досвід головним чином у тому, що на перше місце ставиться свобода слова як провідний напрям розвитку держави та центральний, необхідний елемент в усіх сферах її діяльності. Хоча право на свободу вираження поглядів і свободу слова, й не є абсолютним і безкомпромісним щодо обмеження, воно має сприйматися як фундаментальна демократична цінність. Свавільне звуження, утискання та нелегальний контроль за публічним вираженням поглядів громадянами, зокрема представниками преси, є грубим порушенням базових цінностей верховенства права й конституціоналізму в цілому. Беручи це все до уваги, пропонуємо внести відповідні зміни до статті 34 Основного Закону України, спираючись на дієвість положень Першої поправки Конституції США.

Відправною точкою, на наш погляд, мають стати приписи Першої поправки Конституції США, які пройшли випробовування часом і довели свою ефективність.

Список бібліографічних посилань

1. Слінько Т. М. Гарантування свободи слова як елемент сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2018. № 4. С. 108–125.
2. Речицький В. В. Політичний предмет конституції. Київ : Дух і літера, 2012. 728 с.
3. Строган А. Ю. Право громадянина на свободу слова та думки в національних та міжнародних нормативно-правових актах: порівняльний аналіз. *Економіка та держава*. 2008. № 6. С. 91–93. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2008/27.pdf (дата звернення: 07.12.2019).
4. Слінько Т. М., Кушниренко О. Г. Свобода слова в умовах народовладдя // Конституційно-правові основи народовладдя в Росії і Україні : сб. науч. тр. / редкол.: Н. В. Витрук, Ю. Г. Барабаш, Л. А. Нудненко. Харьков : Право, 2012. С. 157–183.
5. Слінько Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова в Україні // *Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України» (м. Харків, 20–21 листоп. 2013 р.) / Нац. акад. правових наук України. Харків, 2013. С. 294–297.*
6. Хайек Ф. А. Общество свободных / пер. с англ. А. Кустарева ; под ред. Ю. Колкера. Лондон, 1990. 309 с.
7. Інавгураційні промови Президентів США / пер. з англ. В. К. Горбатюка. Харків : Фоліо, 2009. 335 с.
8. Речицький В. Абетка демократії: свобода слова // *Права людини в Україні*. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи : сайт. 12.10.2015. URL: <http://khp.org/index.php?id=1444648761> (дата звернення: 07.12.2019).
9. Что означает для американцев свобода слова: три дела из практики Верховного суда США // *Share America* : сайт. URL: <https://share.america.gov/ru/three-cases-show-free-speech-means/> (дата звернення: 07.12.2019).
10. *Brandenburg v. Ohio*, 395 U.S. 444 (1969) // JUSTIA. US Supreme Court : сайт. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/395/444/> (дата звернення: 07.12.2019).
11. Речицький В. В. Конституціоналізм. Коротка версія (читанка з конституціоналізму для зацікавлених). Харків : Права людини, 2014. 264 с.
12. Кертли Д. Правовые основы свободной прессы в Соединенных Штатах. *Глобальные проблемы*. 2003. Т. 8, № 1. С. 9–13.
13. *Press Freedom Index 2008* // *Reporters without borders for press freedom* : сайт. URL: <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index-2008> (дата звернення: 07.12.2019).
14. Речицький В. В. Символическая реальность и право. Львов : ВНТЛ-Класика, 2007. 732 с.

Надійшла до редколегії 10.12.2019

СЕНДЕЦКАЯ О. В. СВОБОДА ВЫРАЖЕНИЯ МНЕНИЯ В КОНСТИТУЦИИ США: СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ

Проанализирована суть таких прав, как право на свободу слова и право на свободу выражения мнений. Опираясь на положения нормативно-правовых актов Соединенных Штатов Америки, сравниваются подходы к пониманию и трактовке свободы слова и свободы выражения мнений.

Особое внимание уделено исследованию становления и развития этих прав в законодательстве США, а также их нормативному закреплению. На основании сравнения американского и украинского вариантов обеспечения этого права выделяются преимущества и недостатки, что будет способствовать накоплению положительного опыта для Украины.

Приведены аргументы в пользу того, что Украине следует принять во внимание американский подход к защите права на свободу слова и свободу выражения мнений, а также выработать механизм их соблюдения как фундаментальных личных прав человека и гражданина.

Ключевые слова: *свобода выражения мнений, свобода мысли, свобода слова, свобода прессы, права и свободы человека и гражданина, американский конституционализм, ограничения свободы слова.*

SENDETSKAYA O. V. FREEDOM OF EXPRESSION IN THE US CONSTITUTION: FORMATION AND DEVELOPMENT

The essence of such rights as the right to freedom of expression and the right to freedom of speech has been analyzed. Based on the United States regulations, the author has compared approaches to understanding and interpreting freedom of speech and freedom of expression.

Freedom of expression has been studied as one of the dominant values of constitutionalism, a precondition for democracy and the rule of law. Historical aspects of the formulation of the right to freedom of speech in the United States of America, as well as its consistent regulatory enshrinement and interpretation have been analyzed. Different approaches to the constitutional proclamation of the freedom of speech have been researched and the optimal formulation of the said law has been clarified. Particular attention has been paid to the differences between American and European concepts of freedom of expression, and fundamentally different points in its understanding.

The importance of banning the oppression of freedom of expression for the development of a democratic society and the market for ideas has been substantiated.

Particular attention has been paid to the study of the formation and development of these rights under US law and their enactment. Based on a comparison of American and Ukrainian options for guaranteeing this right, their advantages and disadvantages have been highlighted, which may assist in gaining positive experience for Ukraine.

The author has made conclusions regarding the higher level of guaranteeing the right to freedom of expression and freedom of speech in the practice of the United States, although these rights are more detail enshrined in Ukrainian law.

The author has argued in favor of the fact that Ukraine should take into account the American approach to the protection of the right to freedom of expression and freedom of speech, as well as to establish a mechanism for their observance as fundamental personal human and civil rights.

Key words: *freedom of expression, freedom of thought, freedom of speech, freedom of the press, rights and freedoms of a man and citizen, American constitutionalism, restriction of freedom of expression.*